

Unfolding an archive

ZOË DEMOUSTIER

Het lichaam als lieu de mémoire



Klaas Tindemans
Gezien op 31 juli 2022
Basisschool Kroonlaan, Oostende, in het kader van TAZ #2022

Archieven puilen uit van documenten waarvan je zou willen weten wat ze met een mens doen. Zoë Demoustier toont hoe dat eruit zou kunnen zien in ‘Unfolding an archive’ als ze beweegt met en rind de archieven die haar vader, de oorlogsreporter Daniel Demoustier, meebracht van zijn verre reizen. Ze eigent zich die archieven compromisloos toe.

02 AUGUSTUS 2022

Een archief is natuurlijk al lang geen metalen ladekast meer, met droge documenten die voor zichzelf zouden moeten spreken. Of die juist niet spreken, omdat ze hun geheimen niet mogen prijsgeven. Vandaag worden archieven tot leven gebracht, in de eerste plaats door geschiedkundigen die ze vertalen naar verhalen, waarin unieke plaatsen en unieke mensen een betekenis krijgen die ze zelf nooit vermoed zouden hebben. Maar in de academische benadering van het archief, én in de manier waar de samenleving vervolgens met dat materiaal omgaat, blijft die harde, materiële realiteit van het archief, van het document centraal staan. Ook als zo’n document – en de plaats waar het zich bevindt – ondertussen een *lieu de mémoire* is geworden, een gedenkplek die vooral zin krijgt door de manier waarop men er vandaag mee omgaat. Zoals de Mechelse Dossinkazerne niet alleen een plek van historisch onheil is, maar ook en vooral een plaats om stil te staan bij ‘het kwaad’ dat vandaag sluimert. Ondanks politieke maneuvers om dit te verdoezelen. In het Duits heet dat heel mooi *Mahnmal*.

Maar een archief blijft een dood ding. Het beweegt niet, terwijl je van een document net ook wilt weten wat het doet met een mens. Hoe iemand reageert op een bevelschrift, dat verneem je nooit, wat een beeld met iemands lichaam doet, dat zie je niet, dat kan je niet tonen, zo lijkt het. Terwijl dat ‘lichamelijk repertoire’ – dat de keerzijde vormt van het materiële archief – minstens zo belangrijk is om te weten wat geschiedenis is én wat het heden betekent. Toch

probeert het theater die onmogelijke oefening, om een verhaal dat enkel bij woorden bleef in een lichamelijk gebaar om te zetten, telkens weer te maken. Soms om de geschiedenis tastbaar of minstens waarneembaar te maken – niet enkel de feiten, maar ook de affecten: ik denk aan het werk van Laila Soliman, die koloniale taal naar gepijnigde lichamen vertaalt. Soms is die oefening heel persoonlijk, en gaat het om een poging om te tonen hoe een document, of een heel archief, de kunstenaar raakt. Over die aanraking maakt zij dan een voorstelling: dat is precies wat Zoë Dumoustier doet in *Unfolding the Archive*.

Zoë Demoustier is de dochter van Daniel Demoustier, cameraman, oorlogsjournalist, man van honderd oorlogen en natuurrampen. En een afwezige vader, die op een ontroerende – je kan ook zeggen: onbeholpen – manier die afwezigheid wil compenseren. Door zijn kinderen deelgenoten te maken van zijn archief. Zoë maakt grenzeloos gebruik van die gelegenheid. In het eerste deel van de voorstelling komt de vader aan het woord, in gesprek met zijn dochter.

Het doet mij denken aan de politieman die met krijt de contouren van het lijk op de *crime scene* uittekent

Op de scène zie je Zoë krijtlijnen trekken met een spitsvondig apparaatje. Ze tekent abstracte patronen van wit krijt op de vloer, misschien een soort bloem die zich open plooit, misschien een plattegrond van een utopisch (of dystopisch) eiland. Maar het doet mij ook denken aan de politieman die met krijt de contouren van het lijk op de *crime scene* uittekent: het gaat tenslotte bijna altijd over dodelijk geweld Enkele vage filmbeelden passeren op de achtergrond, zonder context, abstract haast.

Het is een overweldigende reeks namen en plaatsen die Daniel Demoustier opsomt – Afghanistan, Bosnië, Kosovo, Tsjaad, Haïti,… - die Zoë af en toe countert door zich af te vragen hoe oud ze was op het moment van deze of gene oorlog. Vader kijkt altijd televisie, wetende dat hij moet vertrekken, halsoverkop, als er zich ergens een menselijke of natuurlijke ramp voordoet. Het wereldnieuws bepaalt zijn levensritme, zeer letterlijk. En dus ook het ritme van zijn dochter, als kind.

Ergens in het gesprek valt een opmerking die cruciaal is voor wat volgt. Als vader Demoustier thuiskomt van een zoveelste gevaarlijke reportage – altijd onverwacht, de duur van zijn afwezigheid is onvoorspelbaar – dan lijkt hij ervan uit te gaan dat de wereld in België is blijven stilstaan. Hij moet die vermeende leegte invullen met zijn beelden, die hij in alle ruwheid wil delen. Vervolgens is het die ervaring die dochter Zoë ook wil delen met haar publiek. De ontkenning van de leegte.

Wanneer het gesprek afgelopen is, tast Zoë dansend de vloer af. Een tweede, onzichtbare speler bevindt zich achter de knoppen. Willem Lenaerts heeft, samen met Zoë, geluiden verzameld, uit het archief van Daniel. Voordien had Daniel al laten vallen dat zijn geluidsarchief minstens even kostbaar en intrigerend is als zijn beeldarchief, en met die gedachte zijn Willem en Zoë aan de slag gegaan. Willem maakt elke keer, *live*, het geluidsdecor, als volwaardig medespeler.

Natuurlijk zijn er verregaande afspraken gemaakt, er is een duidelijk plan hoe geluid en beweging op elkaar moeten inspelen, maar tegelijk zit er een element van verrassing in, waardoor Zoë nooit het geluid dat opflakkert kan anticiperen. Want ze zoekt, voorzichtig bewegend op en tussen de krijtlijnen die ze tekende, naar het effect dat haar voetstappen teweegbrengen. Aan de randen van het vlak zitten ingebeelde toetsen die een geluid genereren. Ze raakt ze aan met haar voeten, en ze hoort geweerschoten, woedende menigten, huilende kinderen, opruiende demagogen, troostende hulpverleners, marcherende soldaten, grommende vulkanen, ondefinieerbaar lawaai.

Haar verkenningstocht duurt vrij lang, en ze beweegt zich erg voorzichtig tussen de geluidsbronnen. Willem stuurt haar even voorzichtig. Bij elk geluid, soms in een kleine *loop* gemonteerd, ontstaat bij Zoë een beweging, een cluster van gebaren, expressief of ingetogen, abstract of illustratief. Er zijn dus momenten waarop ze erin slaagt om een geluid met een beeld te verbinden, maar net zo goed verzint ze haar eigen, idiosyncratische beweging, zonder referenties.

nooit echt concreet, maar wel behoorlijk aangrijpend, schokkend soms

Geleidelijk gaan de geluiden in elkaar over, Zoë's bewegingen maken van de geluiden een samenhangend *soundscape*, zonder de brutaliteit ervan – het gaat bijna altijd over geweld – weg te filteren. Ze maakt kleine verhalen, over repressie en weerstand, nooit echt concreet, maar wel behoorlijk aangrijpend, schokkend soms. Haar gezichtsuitdrukking is de hele tijd ernstig, op een schaarse glimlach na, en ze kijkt het publiek vaak recht in de ogen. Dit is haar wereld, en ze maakt die met grote voortvarendheid, ze wil haar vader (en ons als publiek) overtuigen dat haar leven écht niet stilstaat als hij elders in de wereld zijn leven riskeert.

Natuurlijk is haar persoonlijke wereld afhankelijk van zijn archief – wellicht van nog veel meer, maar daar gaat de voorstelling niet over – maar ze eigent zich compromisloos het materiaal, de documenten toe. Heel deze oefening blijft erg leesbaar, en dat maakt ontroering en bewondering mogelijk: eerst maakt ze de bouwstenen (geluid plus beweging), vervolgens trekt ze figuurlijke lijnen tussen die elementen, met behulp van de letterlijke krijtlijnen, en op een bepaald moment kan ze ook de wanorde toelaten. Een orgie van geluid, waarin de herkenbare stukjes bewerkt zijn, voortdurend bewegen van voorgrond naar achtergrond en terug, en een extatische, uitputtende dans, pure expressie zonder verwijzing naar een wereld buiten de scène.

Alhoewel. In het gesprek met haar vader, vertelt Zoë over een ingrijpende gebeurtenis. Haar vader zat in Irak, ten tijde van de Amerikaanse invasie, begin jaren 2000. Zij zat op haar kamer, ze luisterde, zoals talloze jonge meisjes, naar Destiny's Child, 'Say my name'. Dan komt het nieuws dat Daniel nét aan de dood ontsnapt is, details geeft ze niet. Een oppervlakkige anekdote, zo lijkt het, maar het liedje keert terug, in de conclusie van de voorstelling. Eerst in wat vage flarden op de achtergrond, daarna meer nadrukkelijk en tenslotte quasi ongemixt. Ze danst zoals een jong meisje danst op een song van haar idool, toen je nog niets bijzonders moest doen want TikTok bestond nog niet. Maar het archief dat ze eerder, een uur lang, open geplooid, verkend en verwerkt heeft, keert steeds terug. Ze beweegt niet echt vloeiend, alsof haar archivalische verbeelding bepaalde spieren heeft doen verkrampen. Ook de muziek stottert af en toe. Daarmee ontsnapt ze, op het nippertje, aan een narcistische valkuil, die

suggereert dat het geweld in de wereld gecompenseerd kan worden met vrolijke R&B in de meisjeskamer. Natuurlijk hoop je dat, als puber, maar jaren later weet je wel beter. En die ontnuchtering laat Zoë Dumoustier ook zien.

'Unfolding an Archive' is geen statement over rampen in de wereld, maar ook geen pathetische schreeuw over de afwezige vader. De wereld is een ramp, de vader is afwezig, dat is zo, maar haar wereld is wel blijven doordraaien, die meisjeskamer in België stond niet stil. Zij bewoog op het ritme van Beyoncé, en nu beweegt de kamer van de volwassen vrouw op het ritme van explosies, aardbevingen, sloganeske taal, wanhopig gekrijs. Of beter: R&B én chaos, tegelijk, in één beweging die nooit vloeiend wordt. Een unieke taal voor een belichaamd archief. Dankzij het opwindende materiaal van vader Demoustier, maar vooral dankzij Zoë Demoustier zelf. Haar lichaam is een *lieu de mémoire* geworden, dat onze eigen (over)gevoeligheid dwingend ondervraagt.